

תרומת איברים

עמדת ההלכה היהודית

תחמת איברים מן המת

הרב פרופסור דוד גולינקין הוא נשיא מכון שכטר למדעי היהדות בירושלים ופרופסור לתלמוד והלכה במכון. מזה שנים רבות הוא משמש כיושב ראש ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, וכותב פסקי הלכה עבור התנועה המסורתית.

בשנת תשנ"ג שלחה האגודה לקידום השתלות בישראל על שם אהוד בן־דרור (אָדי) אל ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל שאלה בזה הלשון:
האם מותר על פי ההלכה היהודית לתרום איברים מן המת לצורך השתלה? ואם מותר הדבר, האם יש בכך מצווה? האם ראוי לכלל אזרחי ישראל לשאת בארנקו כרטיס תורם של "אדי"?

על שאלה זו השיב הרב פרופסור דוד גולינקין. תשובתו התקבלה על ידי כל חברי ועד ההלכה.

התשובה עוסקת בשלושה נושאים הלכתיים:

1. כבוד המת - ובו יבחנו שלושה איסורים:
 - א. ניוול המת
 - ב. הנאה מן המת
 - ג. הלנת המת
2. פיקוח נפש דוחה את רוב האיסורים שבתורה
3. קביעת רגע המוות

1. כבוד המת

פוסקי הלכה המתנגדים לתרומת איברים מביאים שורה של איסורים הלכתיים על מנת לאסור תרומת איברים להשתלה. איסורים אלה קשורים רובם ככולם במושג "כבוד המת". להלן נראה שניתן להשיב לכל טענה וטענה, וכך עשו גם פוסקים אחרים.

א. ניוול המת

יש פוסקים המתנגדים לתרומת איברים בטענה שיש בהן ניוול המת (כלומר, פגיעה בגוף המת ללא צורך), שהוא מעשה אסור על פי התלמוד. אולם פוסקים אחרים השיבו שאם התורם הסכים לתרומה בחייו, אין בכך ניוול המת כי בעיניו אין זה בגדר ניוול. גם לדעת כמה מגדולי הפוסקים (כמו הרב בן ציון חי עוזיאל והרב עובדיה יוסף), אם הניתוח נעשה כ"צורך גדול" (למשל, לשם הצלת חיים) אין כאן חשש לניוול המת.

ב. הנאה מן המת

לפי ההלכה, גופת המת אסורה בהנאה (כלומר, אסור ליהנות או "להרוויח" באופן כלשהו מגופת המת), ולכן, לכאורה, אסור ליהנות מאיבר שנתרם. אולם אפשר להשיב לטענה זו מן הכלל שקבע רבי יוחנן בתלמוד הבבלי (פסחים כ"ה ע"א) "בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים". כלומר, לצורכי רפואה מותר להשתמש בכל אמצעי מלבד: בעבודה זרה (אמצעים המשמשים לעבודת אלילים), בגילוי עריות (קיום יחסי מין אסורים) ובשפיכות דמים (גרימת מוות). רש"י מפרש כלל זה: "בכל מותר להתרפא - אפילו באיסורי הנאה". מכאן שעל פי רש"י הנאה מגופת מת שהיא לצורך רפואה - מותרת.

ג. הלנת המת או חלק מגופו

הלנת המת היא עיכוב קבורת המת ללא צורך. איסור זה מופיע במשנה הקובעת ש"כל המלין את מתו עובר בלא תעשה" (סנהדרין ו, ה). על פי עיקרון זה אסור להלין אף את איבריו של המת כדי להשתילם. התשובה לכך היא שחיבור האיברים לאדם חי מחזיר אותם לחיים, ולכן השתלה אינה נחשבת להלנת חלק מגופו של המת. עוד ראוי לציין שניתוח הנצלת איברים מתורם מת אורך לעתים מספר שעות ועל כן עשוי לחול עיכוב מה בקבורה. אולם מאחר שתרומת איברים מצילה חיים, מסכימים רוב הרבנים כי אין כאן משום הלנת המת.

מטרתם של שלושת האיסורים שהוזכרו כאן היא למנוע זלזול בגופת המת, אבל במקרה של תרומת איברים אין מדובר בפגיעה "סתם" ובוודאי לא בזלזול, אלא בפגיעה מועטה ככל האפשר שתכליתה היחידה היא הצלת חיים!

2. פיקוח נפש דוחה את רוב האיסורים שבתורה

"פיקוח נפש" משמעותו מעשה של הצלת חיים, עזרה לאדם הנתון בסכנת מוות וטיפול בו. לפי התלמוד, פיקוח נפש דוחה את כל המצוות שבתורה חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים (ראו מסגרת). האמורא שמואל למד עקרון זה מהפסוק: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ה), עליו אמר: "וחי בהם - ולא שימות בהם" (תלמוד בבלי, יומא פ"ה ע"ב).

בימינו, כיוון ששיעור ההצלחה של השתלות איברים גבוה, הודות לשימוש בתרופות המונעות את דחיית השתל, אפשר לומר שהשתלת רוב האיברים היא בגדר פיקוח נפש. לכן, אפילו היה חשש שבתרומת איברים יש עבירה על האיסורים שהבאנו לעיל (ניוול המת, הנאה מן המת, הלנת המת), יש לסמוך על הכלל שפיקוח נפש דוחה את רוב האיסורים שבתורה.

פיקוח נפש דוחה את כל המצוות חוץ מ...

לפי המסורת היהודית החיים עצמם מקודשים וחשובים יותר מכל המצוות. מכאן שמותר לאדם לעבור על כל המצוות כדי להציל את עצמו או את זולתו ממוות. לדוגמה, אם מאיימים על אדם "חלל את השבת ולא - נהרוג אותך" מותר לאדם לחלל שבת כדי שלא ימות. אולם על שלושת האיסורים המכריזים - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, הנחשבים לאיסורים החמורים ביותר בתורה, חל הכלל "יהרג ובל יעבור", כלומר - אסור לאדם לעבור עליהם גם אם הוא או זולתו נמצאים בסכנת מוות.

פעמים רבות אנו שומעים על אנשים הנמצאים בסכנת חיים והשתלת איברים היא הסיכוי היחיד להציל את חייהם.

זה נכון מאוד. חשוב להוסיף שגם חולים הזקוקים להשתלת איברים שאינם נמצאים בסכנת חיים מיידית (למשל, אלה המטופלים בכליה מלאכותית), איכות החיים שלהם נמוכה מאוד ואם לא יזכו לתרומה תוחלת חייהם צפויה להיות קצרה בהרבה מהרגיל. כך שגם במקרים אלה תרומת איברים היא למעשה הצלה ממוות!



התשובה במלואה פורסמה בתוך: תשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, כרך ה' (תשנ"ב-תשנ"ד), עמ' 119-124. סיכמה הרב מוניק זיסקינד־גולדברג.